

УДК 336.7

DOI: 10.31732/2663-2209-2024-76-287-294

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ І КРЕДИТНОЮ БЕЗПЕКОЮ БАНКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Наталія Шевченко¹, Марта Копитко²

¹Кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та економічної безпеки, Навчально-науковий інститут управління, психології та безпеки, Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів, e-mail: shevchenkon09@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1815-7554>

²Доктор економічних наук, професор, професор кафедри управлінських технологій, Університет «КРОК», завідувач кафедри менеджменту та економічної безпеки, Навчально-науковий інститут управління, психології та безпеки, Львівський університет внутрішніх справ, Львів, Україна, e-mail: marta_kernytska@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6598-3798>

PROBLEMS OF RISK MANAGEMENT AND CREDIT SECURITY OF BANKS IN CONDITIONS OF WAR AND ECONOMIC INSTABILITY

Nataliia Shevchenko¹, Marta Kopytko²

¹Ph.D. (Economics), Associate Professor, Educational and Research Institute of Management, Psychology and Security, Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine, e-mail: shevchenkon09@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1815-7554>

² Doctor of science (Economics), professor, professor of management technologies department, "KROK" University, Head of the Department of Management and Economic Security, Educational and Research Institute of Management, Psychology and Security, Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine, e-mail: marta_kernytska@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6598-3798>

Анотація. У статті розглядається основна сутність поняття «кредитна безпека банку» яка визначається як комплекс заходів чи напрямів, що спрямовані на мінімізацію негативних ризиків, які пов'язані з видачою, управлінням та погашенням кредитів фізичним та юридичним особам. Визначено, що основними структурними елементами управління кредитною безпекою банківською установою є: формування: кредитного портфеля, кредитної політики та кредитної стратегії; визначення ризиків та факторів, що впливають на рівень кредитної безпеки; страхування від кредитних ризиків: формування резервів, диверсифікація, встановлення лімітів, співпраця з третіми особами тощо. Основними принципами управління кредитною безпекою є наступні: мінімізація кредитних ризиків, оцінки кредитоспроможності, забезпечення кредиту, диференціації кредитного портфеля, постійного моніторингу та контролю, адаптації до змін зовнішнього середовища, прозорості і інформованості, мінімізації концентрації ризиків, інноваційності та використання сучасних технологій.

Досліджено, що на рівень ефективності управління кредитною безпекою банків впливають зовнішні та внутрішні фактори: війна, постійні обстріли, міграція населення, відсоткові ставки, валютні коливання, рівень безробіття, зміни в законодавстві, стан фінансових ринків, впровадження технологічних інновацій та цифровізація, рівень оцінки позичальників, кредитна політика банку, фінансовий стан позичальників, якість кредитного портфеля, кваліфікація та досвід кредитних аналітиків, стратегії управління кредитними ризиками та інші.

Протягом 2019-2024 років зберігається позитивна тенденція скорочення кількості непрацюючих кредитів у структурі кредитних портфелів. Від початку 2024 року загальна сума заборгованості українців за мікрокредитами зросла у 1,7 рази: із 9,3 млрд грн до 16,02 млрд грн.

Ключові слова: банки, безпека, ризик, кредити, кредитна безпека, управління кредитною безпекою, кредитний портфель, диверсифікація, управління ризиками.

Формули: 0; рисунки: 6; таблиці: 1; бібліографія 6.

Abstract. The article considers the basic essence of the concept of "bank credit security", which is defined as a set of measures or directions aimed at minimizing the negative risks associated with the issuance, management and repayment of loans to individuals and legal entities. It is determined that the main structural elements of credit security management by a banking institution are: formation of a loan portfolio, credit policy and credit strategy; identification of risks and factors affecting the level of credit security; insurance against credit risks: formation of reserves, diversification, setting limits, cooperation with third parties, etc. The main principles of credit security management are as follows: minimization of credit risks, creditworthiness assessment, loan collateral, loan portfolio differentiation, continuous monitoring and control, adaptation to changes in the external environment, transparency and awareness, minimization of risk concentration, innovation and use of modern technologies.

It is investigated that the level of efficiency of credit security management of banks is influenced by external and internal factors: war, constant shelling, migration, interest rates, currency fluctuations, unemployment, changes in legislation, the state of financial markets, the introduction of technological innovations and digitalization, the level of borrower assessment, the bank's credit policy, the financial condition of borrowers, the quality of the loan portfolio, the qualifications and experience of credit analysts, credit risk management strategies, and others.

In 2019-2024, the positive trend of reducing the number of non-performing loans in the structure of loan portfolios continued. Since the beginning of 2024, the total amount of Ukrainians' debt on microloans has increased 1.7 times: from UAH 9.3 billion to UAH 16.02 billion.

Keywords: banks, security, risk, loans, credit security, credit security management, loan portfolio, diversification, risk management.

Formulas: 0; figures: 6; tables: 1; bibliography 6.

Постановка проблеми. Управління ризиками та кредитною безпекою вітчизняних банківських установ є однією із важливих і стратегічних складових ефективного функціонування фінансової системи, особливо в умовах економічної та політичної нестабільності, постійних змін у законодавстві. В умовах війни та постійних обстрілів, які супроводжуються значними коливаннями економічних показників, зміною політичної ситуації, погіршення умов для ведення бізнесу, питання збереження стабільності банківської системи стає дедалі важливим. В умовах війни кредитна безпека набуває особливої актуальності, адже безпосередньо впливає на здатність банків ефективно працювати, виконувати зобов'язання перед клієнтами та підтримувати довіру до фінансових установ.

У зв'язку із постійними загрозами, як внутрішнього так і особливо зовнішнього характеру, забезпечення кредитної безпеки вимагає від банківських установ адаптації, розроблення нових стратегій розвитку, запровадження нових протоколів безпеки, яка буде пов'язана не лише з кредитними процесами, а й загальною економічною ситуацією в банку. Проблеми управління кредитними ризиками пов'язана з інфляційними процесами, рівнем безробіття, зниження доходів населення, постійною міграцією населення, закриттям (а також банкрутством) українських підприємств, що в свою чергу активізують ризик неплатоспроможності, що у свою чергу призводить до збільшення кількості проблемних кредитів, значних фінансових втрат, зниження рейтингів банку.

Визначення оптимальних механізмів управління новими ризиками та загрозами

для банків, управління структурою кредитного портфеля, оцінка потенційних механізмів зменшення незабезпечених кредитів набуває особливої актуальності, а розробка ефективних інструментів управління кредитними портфелями стають ключовими завданнями сьогодні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематиці управління кредитної безпеки у сучасній економічній літературі присвячено незначна кількість праць. Так, О. Барановський визначав кредитну безпеку банків як складову економічної безпеки банку на рівні із безпекою персоналу, безпекою банківських операцій, інформаційною та колективною економічною безпекою, яка забезпечує фінансову стабільність банку, рівнем використання ресурсів банку [1].

О. Коковіхіна та М. Високорода досліджують фінансову безпеку банків, включаючи кредитку як окремий її елемент, що забезпечує захист інтересів банків, його фінансової стійкості, середовища що здійснює на нього вплив [2]. В. Биков, визначає кредитну безпеку як таку, яка має безпосереднє відношення до майбутнього боржника, який має право укласти кредитний договір, але паралельно з тим має стати «вічним боржником», за умови нераціонального погашення чи використання кредитних коштів, і спричинить ризик саме боржнику [3].

Формування цілей статті. Метою статті є визначення сутності поняття «кредитна безпека», як такого що майже не трактується у періодичних виданнях, принципів управління кредитною безпекою вітчизняними банківськими установами, факторів, що впливають на рівень кредитної безпеки, а й відповідно їхньої

фінансової стабільності в умовах війни та економічної нестабільності. Для написання статті були використані наступні методи: теоретичного узагальнення – для визначення ролі кредитної безпеки у забезпеченні фінансової стабільності та конкурентоспроможності банків; логічного – для визначення принципів управління кредитною безпекою, факторі що впливають на рівень кредитної безпеки, графічний – для наочного відображення статистичної інформації, аналізу та узагальнення – для отримання логічних висновків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кредитна діяльність сучасних банків являє сукупність операцій і послуг, які здійснюються банківськими установами з метою надання позик фізичним та юридичним особам, а також управління кредитними ризиками та забезпечення фінансової стабільності банківської установи. Кредитна діяльність є однією із складових банківської діяльності, має стратегічне значення для розвитку економіки, адже забезпечує фінансування бізнесу, сприяє розвитку інфраструктури, задовольняє потреби населення. Кредитна діяльність включає основні елементи:

–надання кредитів різним категоріям позичальників – фізичним та юридичним особам;

–надання різних видів кредитів – іпотечні, споживчі, кредити для бізнесу, державні кредити, лізинг та інші види;

–оцінка платоспроможності позичальника та управління кредитними ризиками;

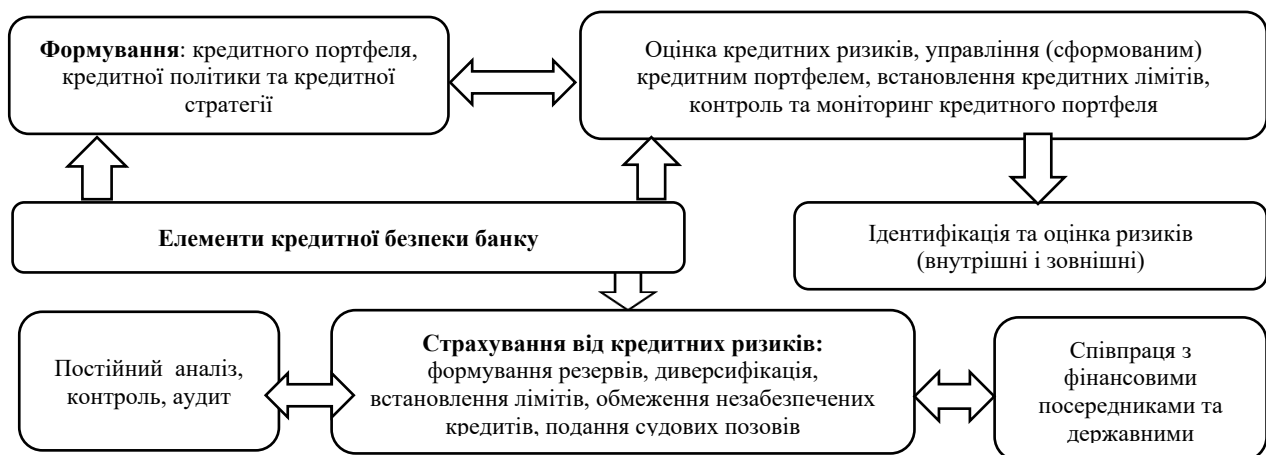
–визначення умов надання кредиту: розмір кредиту, рівень відсоткової ставки термін кредитування, вимоги до забезпечення, форс-мажорні обставини;

–розмір отриманих доходів банку від наданих кредитів (так к вони є основною частиною доходності банку на ринку банківських послуг);

–контроль за виконанням кредитних зобов'язань позичальником.

На основі визначення сутності кредитної діяльності можна сформулювати визначення кредитної безпеки банку. Отже, кредитна безпека банку – це система заходів, які спрямовані на захист банківських інтересів та прибутків від кредитних ризиків, які можуть виникнути в процесі надання, управління чи повернення позики фізичними і юридичними особами. Кредитна безпека включає всі аспекти діяльності банку, що забезпечують можливий захист від збитків пов'язаних із неплатоспроможністю позичальника та ймовірністю виникнення проблемних (непрацюючих кредитів).

Управління кредитною безпекою банку – це система чітких організаційних, технічних, методичних та аналітичних заходів, що спрямовані на мінімізацію кредитних ризиків і забезпечення фінансової стабільності банку в процесі надання кредитів. Схематично основні структурні елементи забезпечення кредитної безпеки подано на рисунку 1.

Рис. 1. Основні елементи кредитної безпеки банків (власна розробка авторів)

Для ефективного управління кредитною безпекою банкам доцільно дотримуватися наступних принципів:

–принцип мінімізації кредитних ризиків, який є базовим в процесі управління кредитною безпекою та досягається шляхом детального аналізу фінансового стану позичальника, встановлення обмежень на види діяльності позичальників, диверсифікації кредитного портфеля;

–принцип повної оцінки та аналізу кредитоспроможності позичальника (ліквідності, рентабельності, дохідності, оцінка репутації, аналіз кредитної історії, визначення прогнозів доходів і витрат);

–принцип забезпечення кредиту, тобто кредит повинен бути забезпечений заставою або гарантією (нерухомість, техніка, поруки, гарантії);

–принцип диференціації кредитного портфеля, який полягає в управлінні ризиками шляхом формування збалансованого кредитного портфеля. Диференціація здійснюється за кількома критеріями: за галузями економіки; за видами кредитних продуктів (споживчі кредити, корпоративні кредити, кредити малому бізнесу тощо); за розмірами позичальників.

–принцип постійного моніторингу та контролю передбачає постійний моніторинг стану кредитного портфеля, включаючи аналіз можливих ризиків та змін у кредитоспроможності позичальників. Такий контроль може включати: регулярний перегляд фінансових звітів клієнтів (позичальників), визначення попереджувальних

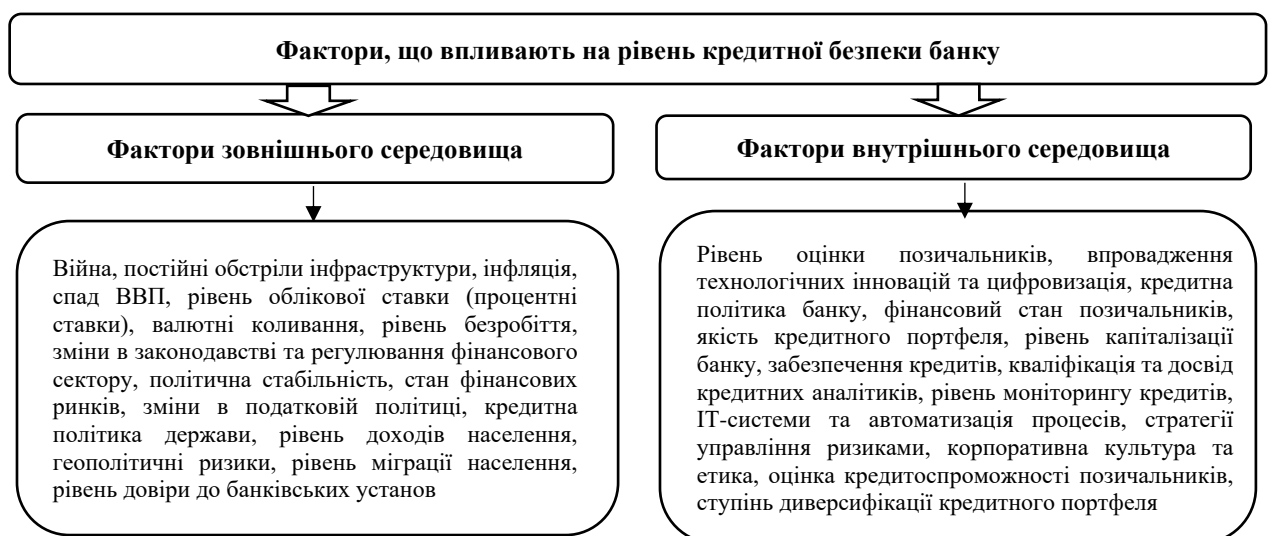
сигналів (наприклад, затримка виплат за попередніми кредитами), використання автоматизованих систем моніторингу.

–принцип адаптації до змін зовнішнього середовища при яких банки повинні враховувати зміни економічної ситуації (інфляція, валютні коливання, зміни ставок, курс національної валюти тощо);

–принцип прозорості та інформованості передбачає встановлення політики співпраці банків та позичальників на умовах максимальної прозорості, відкритості, зрозумілості, повної комунікації та довіри;

–принцип інноваційності та використання сучасних технологій – для підвищення ефективності управління кредитними ризиками банки повинні використовувати новітні технології автоматизацію процесів, аналітичні інструменти та прогнози, що дозволяють краще оцінювати ризики та швидко реагувати на зміни в кредитному портфелі.

На сучасному етапі та в сучасних умовах функціонування на рівень управління кредитною безпекою банків впливають зовнішні та внутрішні фактори (рисунк 2). Зовнішні фактори мають найбільш негативний вплив на рівень кредитної безпеки, оскільки банки можуть проаналізувати їх у значно короткій перспективі, ніж наприклад внутрішні, а також не можуть повністю запобігти їхній вплив. І навпаки, внутрішні фактори є більш підконтрольними банками, вони здатні їх швидко виявляти, аналізувати та ліквідувати, або значно зменшувати їх вплив на рівень кредитної безпеки.

Рис. 2. Фактори, що впливають на рівень кредитної безпеки банку (сформовано авторами на основі джерел 4; 5; 6)

Як видно з рисунку 2, сьогодні існує значне коло факторів, які впливають на рівень кредитної безпеки, що вимагає від банків формування ефективної стратегії управління ними. Зі статистичних даних представлених Національним банком України [4] у структурі кредитів значна частка належить не працюючим кредитам (таблиця 1), що значно впливає на якість

кредитних портфелів, рівень доходності банків та рівень їхньої конкурентоспроможності, оскільки кредитний портфель також має рейтинг серед банків, що здійснюють свою діяльність на території України. Станом на кінець 2024 року загальна кількість банків складає 62.

Таблиця 1

Частка непрацюючих кредитів в розрізі різних видів кредитів банків України протягом 2019-2023 років [4]

Кредитні операції:	Усього					
	01.01.2019	01.01.2020	01.01.2021	01.01.2022	01.01.2023	01.01.2024
Кредити корпоративному сектору	959 601	847 259	795 405	835 658	847 586	828 444
непрацюючі кредити	535 770	456 074	371 157	301 665	363 321	365 532
частка непрацюючих кредитів, %	55,83	53,83	46,66	36,10	42,87	44,12
Кредити фізичним особам (включно із фізичними особами-підприємцями)	202 202	214 252	208 383	256 291	224 260	240 825
непрацюючі кредити	93 086	73 077	58 230	43 210	68 272	56 636
частка непрацюючих кредитів, %	46,04	34,11	27,94	16,86	30,44	23,52
Міжбанківські кредити, депозити (за виключенням коррахунків)	28 888	31 368	34 057	30 581	36 917	43 144
непрацюючі кредити	1 073	946	984	256	4	0
частка непрацюючих кредитів, %	3,71	3,02	2,89	0,84	0,01	0,00
Кредити органам державної влади та місцевого самоврядування	2 867	4 717	11 734	27 037	24 800	18 361
непрацюючі кредити	838	683	0	0	507	191
частка непрацюючих кредитів, %	29,22	14,48	0,00	0,00	2,04	1,04

Згідно з класифікацією НБУ, непрацюючий кредит (NPL) – це актив, за яким прострочення погашення боргу перевищує 90 днів (30 днів для банків-боржників) або за яким боржник неспроможний забезпечити виконання

зобов'язань без стягнення забезпечення [4]. Частка непрацюючих кредитів у структурі: –кредитів корпоративного сектору скоротилася з 55,83 % на початку 2019 року до 44,12%;

–кредитів фізичним особам (включно із фізичними особами-підприємцями) скоротилася з 46,04% до 23,52%;

–міжбанківські кредити скоротилися з 3,71% у 2019 році до 0% на початок 2024 року;

–кредити органам державної влади та місцевого самоврядування значно скоротилися з 29,22% до 1,04%.

Така позитивна тенденція пов'язана з кількома факторами: перший - це значне скорочення кількості банків (з 77 на початку 2019 року до 62 у 2024 році), які мали значні обсяги заборгованості по різним видам кредитів, проблеми з раціональним управлінням кредитних ризиків та формуванням страхових резервів. По друге, з кожним роком банки покращували систему управління кредитними

портфелями, більш ґрунтовно підходили до збільшення страхових резервів саме від кредитних ризиків. За даними НБУ, банки що входять в 20 за рейтингом конкурентоспроможності збільшили відрахування у 2023-2024 роках на кредитні страхові фонди на 20%. Окрім того, війна та економічна криза змушує шукати нові механізми управління ризиками в процесі надання кредитів та здійснення інших банківських операцій.

Негативним в системі кредитної безпеки банків є те, що заборгованість українців по мікро кредитах від початку 2024 року зросла на 1,7 рази (загальна сума склала 5,9 млн грн (рисунок 3). Сума виданих позик сягла 37,11 млрд грн. Хоча кількість позик залишилася майже незмінною у порівнянні з минулим роком, сума виданих кредитів зросла у 1,3 рази.

Рис. 3. Кількість виданих мікро кредитів протягом 2021-2024 років [5]

За рік середня сума мікропозики виросла на 28%: зі 4 830 грн (126 доларів) торік до 6190 (приблизно 150 доларів) цього року. Варто зазначити, що у порівнянні з 2021 роком сума мікропозики в еквіваленті навіть дещо впала: на то час українці, в середньому, позичали 168 доларів. 670 тисяч договорів

укладається в середньому щомісяця цього року — стільки ж, як і торік. Для порівняння, у 2021 році цей показник сягав 1,2 мільйона на місяць. Від початку цього року загальна сума заборгованості українців за мікрокредитами зросла у 1,7 рази: із 9,3 млрд грн до 16,02 млрд грн (рисунок 4) [5].

Рис. 4. Заборгованість по мікро кредитах протягом 2022-2024 роки [5]

Варто зазначити, що 90 % мікро позик цього року беруться онлайн, а більшість договорів уклалися на строк від 3 місяців

до 1 року. А найбільше кредитів беруть термін від 93 днів до 1 року – 66,6% (рисунок 5).

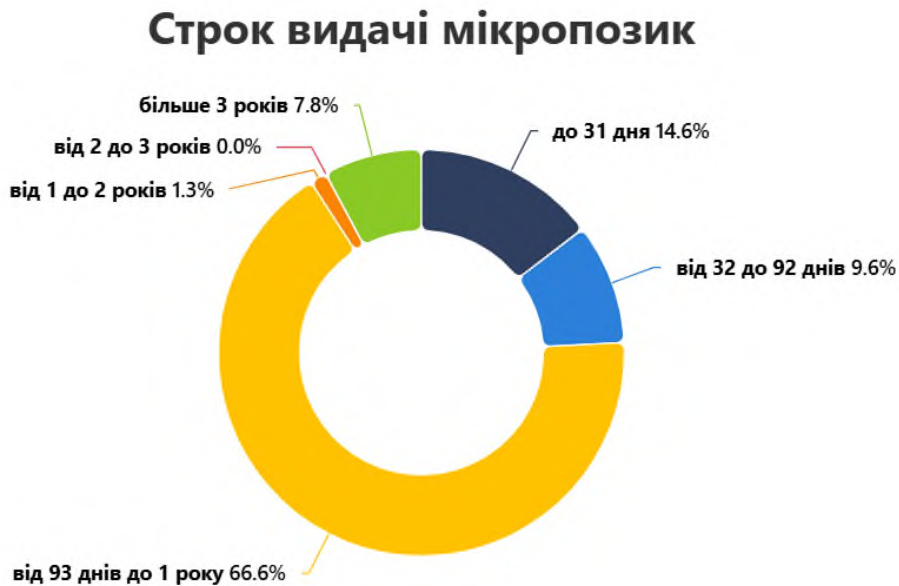

Рис. 5. Статистика строків видачі мікро позик банками [5]

Банківські установи з метою повернення кредитів звертаються з позовами до Державної судової адміністрації про примусове стягнення боргів, позитивним є те, що у 2024 році на 25 % менше подали банки у порівнянні до 2023 року. Що свідчить про більш високий рівень повернення кредитів, кращу систему управління кредитними ризиками та підвищення рівня кредитної безпеки банків. Найбільш активними (частими) позивачами є: «Універсал банк»(monobank), «А-Банк» та «ПриватБанк».

Протягом великої війни кількість позовів від банків до боржників постійно коливалася. Якщо до 2021 року вона поступово зростає до 85 тис. на рік, то від початку повномасштабного вторгнення впала майже вдвічі. Пік позовів припав на 2023 рік, тоді банки звернулися до суду понад 91 тис. разів — навіть більше, ніж до великого вторгнення. 67,9 тис. позовів подали банки до боржників за 10 місяців цього року [5] (Рисунок 6).

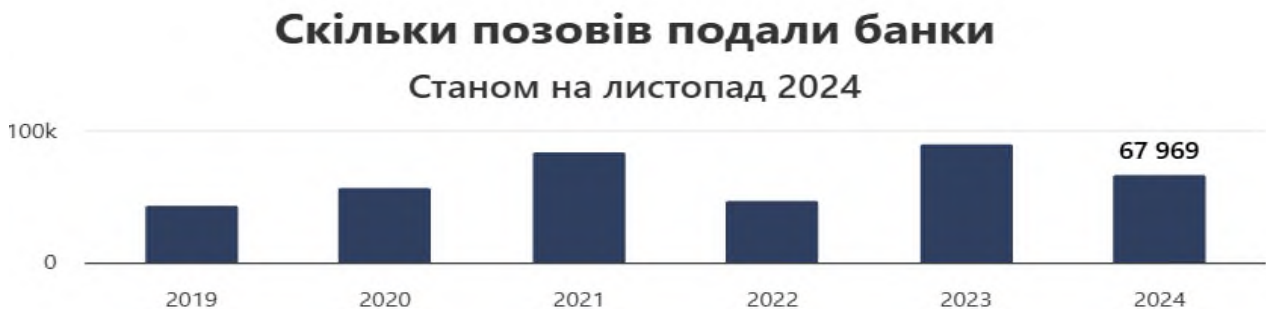

Рис. 6. Динаміка позовів банків щодо кредитної заборгованості протягом 2019-2024 років [5]

Отже, можна зробити висновок, що кредитна безпека банку є важливою складовою загальної економічної та фінансової безпеки банківських установ. Сьогодні в Україні н рівень банківської безпеки впливає значна кількість факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, що вимагає від тої кількості банків, що «виживають» розробки ефективної і дієвої політики управління кредитною безпекою, а саме:

–більш детальний аналіз та оцінку кожного майбутнього позичальника;

–збільшення страхових резервів від кредитних ризиків;

–додаткове навчання та підвищення кваліфікації працівників, що надають кредитні послуги;

–більш інформативна і прозора співпраця з великими корпоративними клієнтами;

–впровадження обов'язкової програми «кредитна історія» (за прикладом американської банківської системи) для надання кредитів.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у

даному напрямку. Управління кредитною безпекою є невід'ємною частиною діяльності будь-якого банку. Ефективне управління кредитними ризиками дозволяє мінімізувати збитки, пов'язані з неплатежами, та забезпечити стабільність банківської системи. Проте, незважаючи на значні досягнення в цій галузі, питання кредитної безпеки залишаються актуальними.

Подальші дослідження в галузі управління кредитною безпекою можуть бути спрямовані на розробку нових методів оцінки кредитоспроможності, удосконалення систем моніторингу кредитних портфелів, а також на дослідження впливу зовнішніх факторів на кредитні ризики. Особливу увагу слід приділити розробці інструментів для управління кредитними ризиками в умовах нестабільності фінансових ринків та зростання кіберзагроз. Крім того, перспективним напрямком досліджень є вивчення поведінки позичальників та розробка індивідуальних підходів до управління кредитними ризиками для різних категорій клієнтів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барановський О. І. Банківська безпека: проблема виміру. *Економіка і прогнозування*. 2006. № 1. С. 7-25.
2. Коковіхіна, О. О., Високорода М. С. Фінансова безпека комерційного банку: подальше удосконалення визначення. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2014. № 45. С. 253-256.
3. Биков В. «Кредитна» безпека, або як не потрапити в халепу, оформлюючи кредит. *Банківське та фінансове право*. № 10 (664). 2019. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/kreditna-bezpeka-abo-yak-ne-potrapiti-v-halepu-oformlyuyuchi-kredit.html>
4. Офіційна статистика фінансового сектору Національного банку України. Офіційний сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>

5. Оpendатабот. Аналітика фінансових організацій. Офіційний сайт статистичних даних. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/mfo-2024-3>
6. Пушак Я.Я., Шевченко Н.В. Особливості формування та управління ресурсами банків в сучасних умовах. *Економічний Вісник Донбасу*. Випуск 3 (69), 2022. С. 36-41
7. Mihus I., Koval Ya., Laptev S., Bala O., Kopytko M. Monitoring the state anti-crisis management of economic security of the Ukraine banking institutions. *Business: Theory and Practice*. 2020. 21(2). Pp. 804–812. <https://doi.org/10.3846/btp.2020.12985>
8. Kopytko M., Grabar N., Storozhuk O., Borutska Y., Doroshenko T. Influence of Negative Factors of War: Economic, Legal, Regional and Environmental Aspects. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22. No.6. pp. 13-18. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.6.3>.